

INGLIZ VA O‘ZBEK TILIDA SINONIM SO‘ZLARNING QO‘LLANILISHI

S. Shermamatova

Farg‘ona davlat universiteti o‘qituvchisi

Sh. Umirjonova

Farg‘ona davlat universiteti talabasi

ANNOTATSIYA

Barcha tillarda tilshunoslik bo‘limlari mavjud bo‘lib, leksikologiya bo‘limining sinonim, antonim, paronim, omonim kabi turlari bor. Bular orqali tillarning lug‘at boyligi ortadi. Ushbu maqolada sinonim so‘zlar aslida nima? ular haqida tushuncha, ularning turlari, ingliz tili va o‘zbek tilidagi sinonim so‘zlarning qo‘llanilishi hamda ularning o‘rni va ahamiyati haqida aytib o‘tilgan. Shuningdek, o‘zbek va ingliz tillarida mavjud bo‘lgan sinonimlarning o‘xshashliklari, farqli tomonlari va ularga misollar, izohlar ko‘rsatilgan.

***Kalit so‘zlar.** Sinonim, ma‘nodosh so‘zlar, sinonimik qator, asosiy so‘z, so‘z turkumlarida misollar, stilistik xususiyatlari, darajalanish tartiblari, uslublarga xoslanishi.*

THE USAGE OF SYNONYMS IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE

ABSTRACT

All languages have departments of linguistics, and the department of lexicology has such types as synonyms, antonyms, paronyms, and homonyms. Through these, the vocabulary of languages increases. What exactly are synonyms in this article? the concept of them, their types, the use of synonyms in English and Uzbek, as well as their place and importance were mentioned. Similarities, differences, examples and explanations of synonyms in Uzbek and English languages are also shown.

***Key words.** Synonym, synonymous words, synonymous series, main word, examples in word groups, stylistic features, ranking procedures, characteristics of styles.*

KIRISH

Har bir tilning o‘ziga xos grammatikasi ya‘ni, so‘z yasalishi, so‘z turkumlari, mustaqil va yordamchi so‘zlar, ularning gapdagi o‘rni, birinchi va ikkinchi darajali bo‘laklar kabi grammatik qoidalar mavjud bo‘lib, ularning bir necha farqli hamda o‘xshash tomonlari bor. Shuningdek, ingliz tili va o‘zbek tili grammatikasida ham. Tillar hamda ularning grammatikasi haqida so‘z ketarkan, biz ingliz tili va o‘zbek tilida sinonimlarning qo‘llanilishi, gapdagi o‘rni ya‘ni, ahamiyati, ularning farqli va

o'xshash tomonlari, uslubiy xossalari, turlari va darajalanish tartiblarini ko'rish mumkin.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

O'zbek tilida sinonim so'zlar. Avvalo, sinonim, antonim, omonim hamda paronim so'zlar tilshunoslikning leksikologiya bo'limida o'rganiladi. So'zlarning ma'noli shakli bo'lib, yozilishi hamda aytilishi har xil, lekin bir umumiy ma'noga ega bo'lgan so'zlar sinonim so'zlar deyiladi. Sinonim so'zlarning ma'nosi bir xil va bir-biriga yaqin bo'lganligi uchun ularni ma'nodosh so'zlar ham deyish mumkin. Ma'nodosh so'zlar bir umumiy ma'noni ifodalab, ikki va undan ortiq so'zdan tashkil topadi. Sinonim so'zlar aynan bir so'z turkumi doirasida yuzaga keladi.

Shuningdek, barcha so'z turkumlari doirasida uchraydi. Bir umumiy ma'no o'zaro bog'langan so'zlar guruhiga sinonimik qator deyiladi. Sinonimik qator ikki yoki undan ortiq ma'nodosh so'zdan tashkil topadi. Har bir sinonimik qatorda bir so'z ya'ni asosiy so'z mavjud bo'ladi. Bu so'z barcha uslublarda qo'llanilib, ularni neytral so'z, betaraf hamda dominant so'z ham deyish mumkin. Misol uchun, chiroyli, go'zal, betakror kabi so'zlarda asosiy so'z - chiroyli so'zi, yoki qaramoq, nazar solmoq, boqmoq so'zlarida esa qaramoq so'zi dominant so'zdir. Yuqorida aytib o'tilganidek, sinonim so'zlar har bir so'z turkumlarida uchraydi. Masalan, ot so'z turkumi-boylik, xazina, ganjina; sifat so'z turkumi-shirin, mazali, totli; fe'l so'z turkumi-tabassum qilmoq, kulmoq, tirjaymoq; son so'z turkumi-bir talay, bir nechta, bir talay; olmosh so'z turkumi-mana shu, ana shu; ravish so'z turkumi-atayin, ataylab, jo'rttaga.

Sinonimlarning stilistik xususiyatlari. Leksik stilistikada sinonimiya hodisasi muhim o'rin tutadi. Stilistik bo'yoqli so'zlar, ayniqsa, sinonimik qatorda o'z ifodasini topadi. Ma'lumki, sinonimik qatorning uzunligi turlichadir: bir tomondan, sinonimik qator faqat ikkita so'zdan tuzilgan bo'lsa, ikkinchi tomondan, bir necha so'zdan tuzilishi mumkin, masalan: ikki qismli sinonimik qator: chopmoq-yugurmoq, sevinmoq-xursund bo'lmoq, uysiz-joysiz, dum-quyruq. Ko'p qismli sinonimik qator : yuz, aft, bet, chehra, siymo; kulmoq, jilmaymoq, tabassum qilmoq. Bu sinonimik qatordagi har bir so'z turli nutq vaziyatlarida tanlab ishlatiladi.¹

Ma'nodosh so'zlar bir-biridan muayyan uslubga xos lanishi va emotsional-ekspressiv bo'yog'iga ko'ra farqlanadi. Masalan, yuz, bet, aft, bashara, turq, chehra, jamol, oraz, uzor, ruxsor ma'nodoshlik qatorida yuz so'zi biron-bir uslubga xoslanmagan, bet, aft, bashara, turq so'zlarida esa salbiy bo'yoq darajalangan holda o'z ifodasini topgan, ko'proq so'zlashuv uslubida ishlatiladi; chehra, jamol so'zlarida

¹ Saodat Sultonsaidova, O'lmas Sharipova. "O'zbek tili stilistikasi": T.: "YURIST-MEDIA MARKAZI" nashriyoti, 2009.-42

ijobiy bo'yoq mavjud bo'lib, ular, asosan, badiiy uslubga xoslangan; oraz, uzor, ruxsor so'zlari esa eskirgan va ko'proq kitobiy uslub doirasida qo'llanadi.²

Jilmaymoq, kulimsiramoq, iljaymoq, irjaymoq, tirjaymoq, ishshaymoq, mirshaymoq. Ovoz chiqarmay ko'z, lab harakati bilan kulgi ifoda qilmoq, miyig'ida kulmoq. Jilmaymoq va iljaymoq so'zlari stilistik jihatdan neytral hisoblanadi. Irjaymoq, tirjaymoq, ishshaymoq, irshaymoq so'zlari salbiy bo'yoqqa ega. Bu salbiy bo'yoq irjaymoq so'ziga nisbatan tirjaymoq so'zida, tirjaymoq so'ziga nisbatan ishshaymoq so'zida, ishshaymoq so'ziga nisbatan irshaymoq so'zida kuchliroq.³

Masalan: shamol, sabo, yel, shabada, to'fon, dovul, bo'ron so'zlaridan tashkil topgan sinonimik qatoming turli o'rinda qo'llanishiga e'tibor beraylik.

1. Daryo to'lqin shamol qo'ynida

Porillamoqdadir kemalar. (Hamid Olimjon)

2. Derazamning oldida bir tup

O'rik oppoq bo'lib gulladi.

Novdalarni bezab g'unchalar

Tongda aytdi hayot otini

Va shabboda qurg'ur ilk sahar

Olib ketdi gulning totini. (Zulfiya)

3. Gulshanda gullarni tebratar sabo. (Uyg'un)⁴

Avaylamoq, ayamoq, ehtiyotlamoq, ehtiyot qilmoq, ardoqlamoq, e'zoz lamoq, e'zoz etmoq, papalamoq (po'palamoq). Ehtiyot holda tutmoq, ehtiyot bilan munosabatda bo'lmoq. Avaylamoq, asosan, «tashqi ta'sirdan, tashqi ta'sir natijasida biror narsa bo'lishdan ehtiyot qilish» ma'nosida qo'llanadi. Bu so'zda ehtiyotlash darajasi ayamoq, ehtiyot qilmoq so'zlaridagiga nisbatan kuchliroq. Ayamoq «tashqi ta'sir natijasida biror narsa bo'lishdan, shuningdek, yo'qolish, sarflanish kabilardan ehtiyotlanish» ma'nosida ham qo'llanadi. Ehtiyotlamoq, ehtiyot qilmoq so'zlarining ma'no xususiyati ularning o'zagi (ehtiyotdan) anglashilib turadi. Bular «tashqi ta'sir yoki biror sabab bilan biror narsa bo'lishdan ehtiyot holda tutmoq» ma'nosida qo'llanadi. Ardoqlamoq oddiy so'zlashuvda kamroq uchraydi. Bu so'zda g'amxo'rlik, hurmat munosabati ham aks etadi. E'zozlamoq, e'zoz etmoq kitobiy uslubga xos, unda g'amxo'rlik munosabati yana ham kuchliroq bo'ladi. Papalamoq so'zlashuv nutqiga xos, suyish munosabati aks etadi.⁵

Azob, aziyat, jabr, jafu, ozor, zahmat, alam, iztirob, uqubat, sitam. Ruhiiy yoki jismoniiy qiyanoq. Azob keng tushunchaga ega, u «ruhiy va jismoniiy qiyanoq»

²N.M. Maxmudov va boshq.,-Toshkent:"O'zbekiston milliiy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti,2017.-27

³N.M. Maxmudov va boshq.,-Toshkent:"O'zbekiston milliiy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti,2017.-86

⁴ Saodat Sultonsaidova,O'lmas Sharipova."O'zbek tili stilistikasi":T.: "YURIST-MEDIA MARKAZI" nashriyoti,2017-43

⁵ N.M.Maxmudov va boshq.,-Toshkent:"O'zbekiston milliiy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti,2017.-52

ma'nosida ham, «o'zga tomonidan bo'ladigan, shuning dek, biror narsadan bo'ladigan qiynoq» ma'nosida ham qo'llanaveradi. Aziyat, asosan, yozma nutqda va o'qimishli, katta yoshdagi kishilar nutqida qo'llanadi. Jabr so'zida belgi darajasi azob so'zidagiga nisbatan kuchli va bu so'z, asosan, «inson tomonidan bo'ladigan azob» ma'nosida qo'llanadi. Jafo mustaqil so'z holida juda kam qo'llanadi. Ko'pincha jabr so'zi bilan juft so'z holida (jabr-jafo) yoki qilmoq fe'li bilan birga qo'llanadi. Ozor so'zida belgi darajasi azob, jabr so'zlariga nisbatan kuchsizroq. Bu so'z ham mustaqil holda juda kam qo'llanadi. Zahmat mehnat bilan bog'liq azobni bildiradi. Alam bu ma'noda kam qo'llanadi. Iztirob, asosan, «ruhiy azob» ma'nosida qo'llanadi va unda belgi darajasi azob so'zidagiga nisbatan kuchliroq. Oddiy so'zlashuvda deyarli qo'llanmaydi. Uqubat, sitam so'zlari yakka holda juda kam ishlatiladi. Uqubat so'zi, ko'pincha, azob so'zi bilan, sitam so'zi jabr so'zi bilan juft so'z holida qo'llanadi.⁶

Ayyor, mug'ombir, hiylagar, quv, ustomon, makkor, dog'uli, mo'ltoni, qilvir(i), shayton, tulki, tullak, qirriq, xirpa, maston. Aldab, chalg'itib, har qanday ishni o'z foydasiga hal qiladigan makr-hiylaga usta. Ayyor, quv, mug'ombir so'zlari odamga va ayrim boshqa jonivorlarga nisbatan ham qo'llana oladi. Qolganlari esa bu ma'noda faqat odamga nisbatan qo'llanadi. Ustomon, hiylagar so'zlarining ma'nosi uning o'zagidan anglashilib turadi. Mug'ombir so'zida belgi darajasi ayyor so'zidagiga nisbatan biroz kuchsiz. Quv so'zida belgi darajasi kuchliroq. Dog'uli, mo'ltoni, qilvir(i), makkor so'zlarida ham belgi darajasi kuchli. Lekin bu so'zlar nisbatan kam qo'llanadi. Shayton, tulki, tullak, qirriq, xirpa so'zlari «ish ko'rgan ayyor» ma'nosida qo'llanadi. Maston so'zi folklor asarlarida va ayrim shevalarda uchraydi.⁷

Tillar o'rtasida sinonim so'zlarni tarjima qilish biroz murakkabroq, chunki so'zning asl ma'nosiz hamda uni tarjimasini bilish zarur. Shuningdek, ingliz tilida ham o'zbek tilidagi kabi sinonimlar bir so'z turkumi doirasida yuzaga keladi va har bir turkumda sinonimlik mavjud.

Sinonimlar haqida bir necha olimlarning fikrlari bo'lib, R.A.Budagov⁸ shunday deydi: “Sinonimlar ma'no jihatdan yaqin bo'lgan, lekin turli talaffuzdagi bir ma'noni ifodalovchi so'zlardir. Barcha sinonimlar turli xil so'zlar bo'lib, bir xil ma'noni ifodalasa ham, doim shu so'zlarga tegishli ma'noni anglatadi. Sinonimlar insonlarning turli xil so'zlar orqali bir ma'noni yetkazishlari haqida guvohlik beradi.”

Ingliz tilida sinonim so'zlarning qoidasi quyidagicha:

-a word or phrase that means exactly or nearly the same as another word or phrase in the same language.

Misol uchun, bad-awful, terrible, horrible;

⁶ N.M.Maxmudov va boshq.,-Toshkent:"O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"Davlat ilmiy nashriyoti,2017.-55

⁷ N.M.Maxmudov va boshq.,-Toshkent:"O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"Davlat ilmiy nashriyoti,2017.-59

⁸ R.A.Budagov"Введение в надку о языке",М.1958.250-bet

good-fine, great, excellent;	
big large, huge, giant;	
small-tiny, little, mini;	
beautiful-attractive;	afraid – scared
angry – mad	child – kid
cold – chilly	difficult – hard
garbage – trash	gift – present
happy – glad	house – home
large – big	leap – jump
loud – noisy	pull – tug
push – shove	quick – fast
rug – carpet	sick – ill
silent – quiet	simple – easy
smart – clever	sniff – smell
spooky – scary	sprint – run
stone – rock	street – road
talk – speak	tiny – small
business-trade;	rich-wealthy;
naughty-mischievous;	help-assist;
fast-quick;	end-finish;
buy-purchase	danger-harm;
job-occupation;	mistake-error;
gift-present;	aim-goal;
odd-strange;	extra-additional.

O'zbek tili kabi ingliz tilida ham sinonimik qator mavjud bo'lib, ya'ni darajalanadi. Masalan, laugh, smile, chuckle, giggle, grin, guffam, siniaker-kulmoq; Bu so'zlarda dominanta-laugh. Ularning darajalanishi:

smile-tabassum qilmoq,
 laugh-kulmoq,
 giggle-hiringlamoq,
 roar-xixilamoq,
 grin-irjaymoq,
 siniaker-tirjaymoq,
 chuckle-ishshaymoq,
 guffam-qahqah otmoq.

Examples with a sentences:

1.Magnify – expand: He magnified their happiness like their pain.

2. Baffle – confuse, deceive: The bad news he received consecutively confused him.
3. Beautiful – attractive, pretty, lovely, stunning: You are the most beautiful woman I have ever seen in my life.
4. Bossy – controlling, tyrannical: You have a structure that likes to bossy.
5. Fair – just, objective, impartial, unbiased: We believe you are impartial.
6. Funny – humorous, comical, hilarious, hysterical: My uncle is the most funny person in the family, and when we all get together, they always make us laugh.
7. Hardworking- diligent, determined, industrious, enterprising: Maybe she was the quietest girl in our class, but more hardworking than all of us.
8. Honest – honorable, fair, sincere, trustworthy: Being honest should be one of our most important character traits.
9. Hypocrisy – duplicity, falseness: Everyone knows that they can never tolerate hypocrisy.
10. Important – required, vital, essential, primary, significant, critical: We need to talk to you about this important issue immediately.
11. Intelligence – smart, bright, brilliant, sharp: We all know that you have unique intelligence.
12. Introverted – shy, bashful, quiet, withdrawn: You already have an extroverted personality, we believe you will overcome all this.
13. Kind – thoughtful, considerate, amiable, gracious: We have always known you as a kind person, I could not make sense of all this.
14. Lazy – idle, lackadaisical, lethargic, indolent: When I met her teacher today, she told me that she was too lazy this year.
15. Lucky – auspicious, fortunate: How lucky you are! You won this game.
16. Mean – unfriendly, unpleasant, bad-tempered, difficult: I can't figure out what this means most, please speak a little more.
17. Old – antiquated, ancient, obsolete, extinct: Today we will visit old aunts.
18. Outgoing – friendly, sociable, warm, extroverted: I think it has an extroverted structure.
19. Pacify – appease, placate: I came here to appease you.
20. Positive – optimistic, cheerful, starry-eyed, sanguine: I always recommend you to be positive.

XULOSA

Xulosa o'rnida aytish joizki, barcha tillarda sinonimlar deyarli bir xil talqin qilinadi. Yuqorida ingliz tili va ona tilida sinonimlar haqida aytilib o'tildi. Ularni ikki

tilda qiyoslab chiqildi. Sinonimlar fikrni yanada teran va jozibador bildirish uchun uni darajalaridan to'g'ri foydalanish va maqbul variantini qo'llash kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR (REFERENCES)

1. Алехина А.И. Семантические группы в фразеологии современного английского языка. - М., 1977.
2. Mirzaakbarov, S. (2021). INGLIZ VA O ZBEK TILIDA SINONIMALARNI O'QITISHNING MUHIMLIGI .
3. Смиринцкий А.И. Синтаксис английского языка. - М., 1957
4. Tursunov U., Muxtorov J. Hozirgi o'zbek adabiy tili. - T., 1975
5. <https://englishgrammarhere.com/>
6. Synonym Definition&Meaning
7. <https://www.dictionary.com/>
8. Synonym dictionary words and phrases
9. <https://www.allacronyms.com/>Retrieved 2018.04.27.